

אייר התשע"ה

בס"ד

השיעור מוקדש לעילוי נשמת מנחם אביצור בן יהודה אריה ז"ל

שמיטה ויובל וברית סיני

לפרשת בהר (על פי שיעורים של הרב יעקב מדן, הרב יאיר קאהן, והרב מאיר שפיגלמן)

בחוקותי מהוות יחידה עצמאית. אחד מסימני הזיהוי של היחידה הוא, כאמור, האזכור של הר סיני.

עקב החריגה לכאורה בעיתוי האזכור של הר סיני, האבן עזרא יישם כאן, כמו בעוד מספר מקומות, את הכלל "אין מוקדם ומאוחר בתורה"

6. אבן עזרא כ"ה, א':

"בהר סיני - אין מוקדם ומאוחר בתורה וזו הפרשה קודם ויקרא וכל הפרשיות שהם אחריו, כי הדבור בהר סיני ועתה כרת הברית הכתובה בפרשת ואלה המשפטים והזכירה במקום הזה לחבר תנאי הארץ וכאשר אמר על העריות כי בעבור תקיא הארץ אותם כן אמר בפרשת אס בחוקותי על שבתות הארץ"

על פי האבן עזרא, יחידת בהר בחוקותי מזוהה עם ברית סיני המוזכרת בסוף פרשת משפטים

7. שמות כ"ד, ד'-ח':

"ויכתוב משה את כל דברי ה' וישכם בבוקר ויבן מזבח תחת ההר ושתיים עשרה מצבה לשנים עשר שבטי ישראל: וישלח את נערי בני ישראל ויעלו עולות ויזבחו זבחים שלמים לה' פרים: ויקח משה חצי הדם וישם באגנות וחצי הדם זרק על המזבח: ויקח ספר הברית ויקרא באזני העם ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע: ויקח משה את הדם ויזרוק על העם ויאמר הנה דם הברית אשר כרת ה' עמכם על כל הדברים האלה"

אמנם, לפי פירושו יש להבין, מדוע חרגה התורה מהסדר הכרונולוגי? כלומר, כיוון שברית זו נכרתה בתקופת מעמד הר סיני, מפתיע שהתורה לא פירטה את תוכנה עד סוף ספר ויקרא! ולדעת האבן-עזרא התשובה לשאלה זו היא, שהתורה רצתה לשים אחד ליד השני את התנאים הדרושים על מנת שבני ישראל יוכלו להישאר בארץ ישראל. ולכן למרות שהדברים לא נאמרו באותו הזמן, ראוי לשים אותם יחד.

שמיטה אצל הר סיני

בחודש השלישי לצאתם מארץ מצרים, בני ישראל באו למדבר סיני (שמות י"ט א'). משה עלה אל הר סיני והקדוש ברוך הוא דיבר אל משה מעל להר (שמות י"ט ג'). מיום זה, עד להקמת המשכן בחודש הראשון בשנה השנית, משה קיבל את דבר ה' מהר סיני. בתחילת ספר ויקרא, לאחר הקמת המשכן, ה' קרא אל משה מתוך המשכן.

1. ויקרא א' א':

"ויקרא אל משה וידבר ה' אליו מאוהל מועד לאמור" למרות זאת, פרשתנו פותחת עם דבר ה' מהר סיני.

2. ויקרא כ"ה א':

"וידבר ה' אל משה בהר סיני לאמור"

אזכור הר סיני בתחילת פרשתנו, לקראת סוף ספר ויקרא, אומר דרשני. חכמנו זכרונם לברכה אכן דרשו אזכור זה, בשאלתם המפורסמת

3. תורת כהנים שם:

"מה עניין שמיטה אצל הר סיני?"

לאמיתו של דבר, אזכור הר סיני אינו מצומצם לפרשת שמיטה. הר סיני מגדיר את יחידת הסיום של ספר ויקרא (המתחילה בפרשתנו ומסתיימת בסיום פרשת הברכות והקללות של בחוקותי). כך מסיימת התורה את דברי הברית בפרשת בחוקותי.

4. ויקרא כ"ו, מ"ו:

"אלה החוקים והמשפטים והתורות אשר נתן ה' בינו ובין בני ישראל בהר סיני ביד משה" כמו כן, החומש כולו נחתם בפסוק

5. ויקרא כ"ז, לד:

"אלה המצוות אשר צוה ה' את משה אל בני ישראל בהר סיני"

נמצא, שעל אף שדיני שמיטה ויובל ממשיכים את נושא קדושת הזמן שהתחיל בפרשת אמור, פרשיות בהר-

לפי הבנה זאת, יש לדון במיקומה של פרשת בהר העוסקת בדיני שמיטה ויובל, ואינה חלק מעצם הברית. לשיטת האבן עזרא, כפי שהוצגה לעיל, אין מקום לשאלה זו. זאת, משום שגם הופעת הברית בספר ויקרא נועדה לצרף יחד את תנאי הארץ. ואכן, שמירת השמיטה היא מהתנאים הדרושים על מנת שבני ישראל יישארו על אדמת ארץ ישראל. בהתאם לכך, מצאנו שאחת המטרות של הגלות ושממת הארץ הבאה בעקבותיה, היא כדי לרצות את הארץ על חילול השמיטה (ויקרא כ"ו, ל"ד).

לפי שיטת הרמב"ן, לעומת זאת, מסתבר שהמיקום של פרשת בהר, ודיני שמיטה ויובל הנמצאים בה, נקבע לאור הקשר של פרשה זו לברית. אף על פי שאין השמיטה והיובל חלק מהברית עצמה, יש להם קשר עם הברית, הבא לידי ביטוי בצורך לרצות את הארץ על שבתותיה.

אלא שמבחינת הפסוקים אפשר להתרשם, ששמיטה ויובל קשורים לברית באופן מהותי. לדוגמא,

10. **ויקרא כ"ה, י"ח-י"ט:**

"ועשיתם את חוקתי ואת משפטי תשמרו ועשיתם אותם וישבתם על הארץ לבטח: ונתנה הארץ פריה ואכלתם לשובע וישבתם לבטח עליה"

פסוקים אלו מופיעים בתוך הפרשה העוסקת בשמיטה ויובל, אבל הם מקבילים לשורות הפותחות את פרשת בחוקותי,

11. **ויקרא כ"ו, ג'-ה':**

"אם בחוקותי תלכו ואת מצוותי תשמרו ועשיתם אותם: ונתתי גשמיכם בעתם ונתנה הארץ יכולה ועץ השדה יתן פריו: והשיג לכם דיש את בציר ובציר ישיג את זרע ואכלתם לחמכם לשובע וישבתם לבטח בארצכם"

על ידי הקבלה זו, יוצרת התורה תחושה שישנו קשר בין שמיטה ויובל לבין הברכות בפרשת בחוקותי. הפרשה בבהר ממשיכה,

12. **ויקרא כ"ה, כ'-כ"ב:**

"וכי תאמרו מה נאכל בשנה השביעית הן לא נזרע ולא נאסף את תבואתנו: וצויתי את ברכתי לכם בשנה הששית ועשת את התבואה לשלש השנים: וזרעתם את השנה השמינית ואכלתם מן התבואה ישן עד השנה התשיעית עד בוא תבואתה תאכלו ישן"

הברכה "ואכלתם מן התבואה ישן" מתייחסת באופן ישיר לשמיטה ויובל ולמצואות של שנים בהן אין חריש וקציר. באופן מפתיע, ישנו מקבילה לברכה זו בפרשת בחוקותי העוסקת בברכות כלליות: "ואכלתם ישן נושן" (שם כ"ו, י).

בניגוד לגישת האבן עזרא, הרמב"ן נקט בפרשנות מצמצמת ביותר ליישום הכלל "אין מוקדם ומאוחר בתורה". גם כאן, כמו במקומות נוספים, הרמב"ן חולק על דרך הפרשנות הלא-היסטורית של האבן עזרא. אמנם, הרמב"ן אכן מסכים שיחידת בהר-בחוקותי היא הברית שנכרתה בסיני. אבל, בניגוד לאבן עזרא המזהה אותה עם הברית של הלוחות הראשונים המופיעים בסוף פרשת משפטים, הרמב"ן מבין שמדובר בברית שניה. הברית של הלוחות הראשונים, לדעת הרמב"ן, בוטלה על ידי חטא העגל. ממילא, טוען הרמב"ן, יחידת בהר בחוקותי היא ברית שנייה שנכרתה עם הלוחות השניים על פי הפסוק "הנה אנוכי כורת ברית" (שמות כ"ד, י).

8. **רמב"ן ויקרא כ"ה, א':**

"וביאור הענין כי בתחילת ארבעים יום הראשונים של לוחות הראשונות כתב משה בספר הברית את כל דברי ה' ואת כל המשפטים הנאמרים שם ויזרוק דם הברית על העם וכשחטאו בעגל ונשתברו הלוחות כאילו נתבטלה הברית ההיא אצל הקדוש ברוך הוא וכשנתרצה הקדוש ברוך הוא למשה בלוחות שניות צוהו בברית חדשה שנאמר 'הנה אנכי כורת ברית'... ורצה הקדוש ברוך הוא להחמיר עליהם בברית הזאת השנית שתהיה עליהם באלות ובקללות"

לכאורה גם לדעת הרמב"ן, פרשות בהר-בחוקותי אינה מופיעה לפי הסדר הכרונולוגי. הרמב"ן מסביר, שברדת משה מהר סיני עם הלוחות השניים, הדבר הכי דחוף היה בניית המשכן ולימוד הדינים הקשורים למשכן. רק בסוף ספר ויקרא, היה למשה הזדמנות להודיע לבני ישראל את תנאי הברית שנכרתה עם הלוחות השניים (המשך דברי הרמב"ן):

"וכאשר השלים אמר להם עוד צוה אותי השם בהר סיני לפרש לכם השמיטה והיובל ולכרות לכם על כל המצוה והמשפטים ברית חדשה באלה ובשבועה"

על אף המחלוקת שביניהם, ישנה תמימות דעים בין הרמב"ן והאבן עזרא שתוכן הברית הוא הברכות וקללות המופיעות בפרשת בחוקותי. במילים אחרות, בני ישראל קיבלו על עצמם את מצוות התורה, והקדוש ברוך הוא כביכול מתחייב לברך את ישראל בברכות מסוימות. אם חלילה, בני ישראל יפרו את הברית ולא יקיימו את מצוות התורה, הקדוש ברוך הוא יעניש אותם בקללות המופיעות בתוכחה. כעין זה מצאנו בברכות וקללות שבמשנה תורה המסיימות בפסוק,

9. **דברים כ"ח, ט"ט:**

"אלה דברי הברית אשר צוה ה' את משה לכרות את בני ישראל בארץ מואב מלבד הברית אשר כרת אתם בחורב"

בנוגע לתחילת זמן קריאת שמע של ערבית מדברות על אדם השב מן השדה בערב שהולך לקרוא קריאת שמע ולהתפלל. עבודה מיום ועד ליל בשדה היא דבר חשוב! העבודה נותנת לאדם מקום להשקיע את כוחות נפשו, היא נותנת לו מסגרת, תקווה, שאיפות – כמה חשובה היא העבודה! ובמצוות השמיטה – מצווה אותנו הקב"ה להתבטל במשך שנה שלימה. מה מה יעשה בזמן הפנוי הזה?

התשובה הפשוטה היא, שהשנה מוקדשת ללימוד תורה. **ואכן זה הוא חזון גדול.** לא לחינם מצווה התורה על מעמד הקהל בסוף שנת השמיטה.

14. דברים ל"א, י-יא:

"מִקֵּץ שָׁבַע שָׁנִים בְּמַעַד שְׁנַת הַשְּׁמִיטָה בַּחַג הַסְּכּוֹת בָּבֹא כָּל יִשְׂרָאֵל לְרֵאוֹת אֶת פְּנֵי ה' אֱ-לוֹהֶיךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר תִּקְרָא אֶת הַתּוֹרָה הַזֹּאת נֹגֵד כָּל יִשְׂרָאֵל בְּאָזְנֵיהֶם"
ומסביר הרב יעקב מדן, שאם במשך שש שנים באים אנשים עד חג הסוכות ומביאים את ביכורי השדה שלהם, הרי בשנה השביעית שאין עובדים בה בשדה, מביאים בני ישראל לה' בחג הסוכות את ביכורי תורתם, שבה השקיעו את כל שנתם. השחרור מעבודת השדה מחזיר אותנו לימי המדבר, שבהם קיבלנו את מזוננו מה'.

15. הדבר מזכיר לנו את דברי המכילתא דר' ישמעאל (בשלח):

"מכאן היה ר' שמעון בן יוחאי אומר: לא נתנה תורה לדרוש אלא לאוכלי המן. הא כיצד? היה יושב ודורש, ולא היה יודע מהיכן אוכל ושותה ומהיכן היה לובש ומתכסה! – הא לא נתנה תורה לדרוש אלא לאוכלי המן"

וכך התורה מבטיחה לגבי שנת השמיטה.

16. ויקרא כ"ה, כ-כא:

"וְכִי תֹאמְרוּ: מַה נֹּאכַל בַּשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִית? הֲנֹן לֹא נִזְרַע וְלֹא נֶאֱסַף אֶת תְּבוּאֹתֶיהָ! – וְצִוִּיתִי אֶת בְּרַכְתִּי לָכֶם בַּשָּׁנָה הַשְּׁשִׁית, וְעָשִׂיתָ אֶת תְּבוּאָהּ לְשָׁלֹשׁ הַשָּׁנִים."

ואומר הרב מדן, שדבר זה מזכיר את הכפלת המן ביום השישי כדי לאכלו בשבת.

אבל שואל הרב מדן, נראה שציווי כזה לכלל העם למשך שנה שלמה מתאים בעיקר לאחרית הימים. מה עשו, אפוא כלל העם בשנה השביעית בלא עבודת האדמה? ומציע הרב מדן לעיין בספר נחמיה, כדי לראות שם מעמד מעין שנות השמיטה והיובל שאנו עוסקים בהן.

17. נחמיה ה', א-ה, ח:

"וַתְּהִי צַעֲקַת הָעָם וַיְנַשִּׂיהֶם גְּדוּלָה אֶל אַחֵיהֶם הַיהוּדִים: וַיֵּשׁ אֲשֶׁר אִמְרִים בָּנֵינוּ וּבְנֹתֵינוּ אֲנַחְנוּ רַבִּים (=עורבים, לשון ערבון) וְנִקְחָה דָגָן וְנִאֲכְלָה וְנַחֲיָה וַיֵּשׁ אֲשֶׁר אִמְרִים שְׂדֵתֵינוּ וּכְרָמֵינוּ וּבְתֵינוּ אֲנַחְנוּ עֲרָבִים וְנִקְחָה דָגָן בְּרָעַב וַיֵּשׁ אֲשֶׁר אִמְרִים לוֹיְנוּ כֶּסֶף לְמַדַּת הַמֶּלֶךְ שְׂדֵתֵינוּ וּכְרָמֵינוּ"

ונשאלת השאלה: מה מסתתר מאחורי ההקבלות הללו? מה מנסה התורה לרמוז לנו?

לדעת הרב יאיר קאהן, מטרת התורה בחיבור של שמיטה ויובל לברית סיני היא לאמר לנו ששמיטה ויובל אינם רק מצוות, הם גם הזדמנויות. השמיטה והיובל מהווים חזון של חברה אוטופית, המבוססת על התודעה שישראל הם עבדי ה' (ויקרא כ"ה, מ"ב) שקיבלו את נחלתם בארץ ישראל, ארץ ה' (ויקרא כ"ג). שמיטה ויובל מתארים אידיאל דתי של אמונה אנושית המתוגמל על ידי השגחה א-לוהית. הם מכילים הבטחה של יחס וקירבה כביכול בין הקדוש ברוך הוא וישראל. בקיצור, שמיטה ויובל הם יותר ממצוות – הם מהווים את המסגרת המאפשרת את הגשמת ברכות הברית.

ייתכן והשקפה זו על שמיטה קשורה למעמד הקהל, המתקיים במסגרת השמיטה. במעמד זה, המלך אוסף את כל העם וקורא להם מתוך התורה. מעמד הקהל הוא כידוע הוא שחזור של מעמד הר סיני, המכונה על ידי משה "יום הקהל" (דברים ט', י). כלומר פעם בכל שמיטה, ישנה התחדשות של הברית שנכרתה בסיני. לכן לדעת הרב קאהן, סביר שעיתוי התחדשות הברית מבוסס על ההשקפה ששמיטה היא מסגרת להגשמת הברכות של ברית סיני.

מטרת השמיטה

כשאנו קוראים את פסוקי מצוות השמיטה, מזדקרת לעינינו בעיה קשה.

13. ויקרא כ"ה ג'-ה':

"שֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְרַע שְׂדֶךְ וְשֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְמַר כְּרֶמֶךְ וְאִסַּפְתָּ אֶת תְּבוּאָתָהּ וּבַשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִית שָׁבַת שְׂבַתוֹן יִהְיֶה לְאַרְץ, שְׁבַת לַה' שְׂדֶךְ לֹא תִזְרַע וְכְרֶמֶךְ לֹא תִזְמַר, אֶת סְפִיחַ קִצְיֹרֶךְ לֹא תִקְצוֹר וְאֶת עֲנְבֵי נִזְיֹרֶךְ לֹא תִבְצַר, שְׁנַת שְׂבַתוֹן יִהְיֶה לְאַרְץ"

השנה הזאת מוגדרת דרך 'לא', 'לא' ו'לא': שש שנים אתה פועל, עושה עם עצמך משהו – ושנה אחת של שביטה מוחלטת, ללא שום תוכן חיובי.

אכן, ישנם עקרונות נעלים רבים הבאים לידי ביטוי בשמיטה ויובל: מלכות ה', גמילות חסדים, שחרור העבדים וחזרת השדות מזכירים את יציאת מצרים, השיתופיות הגדולה של כלל האומה בשדות השמיטה מזכירה את המן במדבר. כל זה טוב ויפה, אך מה אמורים לעשות במשך שנה שלימה – ואם מדובר ביובל, אז שנתיים שלמות – שבהן לא עובדים בשדות?

יש לזכור, שאנו מדברים בזמן שאנשים היו קמים עם שחר – הסוגיות בנוגע לתחילת זמן קריאת שמע של שחרית מדברות על שעות שאנחנו בתודעתנו, בקושי מכירים אותן. 'משיכיר בין תכלת ללבן' – הולכים לעמל יומם, ושבים בערב, לאחר צאת הכוכבים – הסוגיות

ולהיות מוכנים למשימות לאומיות, בין אם בתחום החינוך, הרווחה, הבנייה או הדרכים.

19. ומסביר הרב מדן:

זה ההבדל שבין הצדק החברתי שהתורה דורשת לבין הצדק החברתי שהחברה המודרנית מבקשת. החברה הישראלית הנוכחית מדברת על שיח של זכויות – מגיע לי מהמדינה כך וכך. התורה מדברת על שיח של חובות – אתה חייב למדינה כך וכך, וממילא לא ייתכן לאחר מכן שתקופה, ולכן צריך לשחרר עבדים ולהחזיר שדות לבעליהן. מדינה יהודית יכולה להיות דמוקרטית, אבל היא לא יכולה להיות ליברלית. היא לא יכולה להתבסס רק על זכויות הפרט בלא לדבר על חובותיו; היא חייבת להתחיל בכלל, ודרכו להגיע גם אל הפרט.

דווקא במעמד כריתת הברית בהר סיני נאמרות מצוות השמיטה והיובל, מצוות של מחויבות לכלל האומה, של ערבות הדדית לאומית. ושם כל העם ביחד ענה 'נעשה ונשמע', כאיש אחד בלב אחד

האדם והארץ

בחינה שטחית של דיני השמיטה והיובל מעוררת רושם שדיניהם שוים. ואכן, מערכת דינים אחת נוהגת בשתי השנים הללו. ומסביר הרב מאיר שפיגלמן, שדיני השמיטה והיובל שווים, אך הסיבות של דינים אלו הן שונות.

בפרשת השמיטה, התורה מצווה לשבות כדי שהארץ תשבות: "שבת שבתון יהיה לארץ". כיוון שהארץ שובתת - ממילא אסור לזרוע ולקצור.

ביובל - לעומת זאת - המוקד אינו נעוץ בשביתת הקרקע אלא בשביתת האדם: "כי יובל היא, קודש תהיה לכם". כיוון שהאדם מצווה לשבות - ממילא אסור לו לזרוע ולקצור את האדמה.

כדי להמחיש את ההבדל שבין שתי השנים הללו, נבחן את אפשרות מכירת הארץ לגוי למשך שנת השמיטה או היובל:

בשנת היובל - נראה שאין כל בעיה למכור את הארץ לגוי, שהרי האדם שובת גם אם הגוי עובד את האדמה. בשנת השמיטה - לעומת זאת - עשויה להיות בעיה עם מכירת הקרקע לגוי, שכן גם כאשר הגוי עובד את האדמה, היא איננה שובתת.

החלוקה בין קדושת האדם לקדושת הקרקע מודגשת גם בהמשך הפרשה: התורה מפרטת את דיני מכירת הקרקע וגאולתה, ואחר כך את דיני מכירת האדם וגאולתו. עצם השימוש במילה "גאולה" ביחס לקרקע מצביע על התייחסות לקרקע כאל גוף עצמאי, שאפשר לגאול אותו. התורה אינה מתייחסת לקרקע רק בהקשר לאדם היושב בה: "ובכל ארץ אחוזתכם - גאולה תתנו לארץ".

וְעַתָּה כַּבֶּשֶׂר אַחִינוּ בְּשָׂרְנוּ כַּבְּנֵיהֶם בְּנֵינוּ וְהִנֵּה אֲנַחְנוּ כַּבְּשִׁים אֶת בְּנֵינוּ וְאֶת בְּנֵיתֵינוּ לְעֲבָדִים וַיֵּשׁ מִבְּנֵיתֵינוּ נִכְבָּשׁוֹת וְאִין לֹאֵל יְדָנוּ וּשְׂדֵיתֵינוּ וּכְרָמֵינוּ לְאַחֲרִים
נחמיה שומע את הדברים, מזדעזע קשות, ומוכיח את הנושאים באחייהם:

"אֲנַחְנוּ קָנִינוּ אֶת אַחִינוּ הַיְהוּדִים הַנִּמְכָּרִים לְגוֹיִם כְּדֵי בְנוֹ, וְגַם אַתֶּם תִּמְכְּרוּ אֶת אַחֲיֵכֶם וְנִמְכְּרוּ לָנוּ?!"
גאלנו את אחינו מהגויים שהם נמכרו להם לעבדים, ובשביל מה, בשביל שהם עכשיו יהיו עבדים לכם? נחמיה מחייב את העם לשחרר את העבדים ולשמוט את החובות של העניים והמסכנים.

לדעת הרב מדן, קשה להאמין שמדובר בשנת שמיטה או ביובל? שהרי כלל לא ברור שבאותה תקופה נהגו שמיטין ויובלות (הגמרא במסכת גיטין דנה בכך באריכות). ולכן לדעתו, נחמיה ראה את המצב בתקופתו, והחליט שלמרות שאין ציווי מפורש, עליו לשחרר את העבדים. ושואל הרב מדן, האם מדובר פה אך ורק במצוות גמילות חסדים פשוטה, ביואהבת לרעך כמוך זה כלל גדול בתורה? האם מצוות צדקה עומדת פה על הפרק?

ומסביר הרב מדן, שפרק ה' בנחמיה נמצא בתוך המסגרת הברורה של הספר כולו, המתאר את בניית חומת ירושלים. נחמיה מעביד את העם במשך חמישים ושניים ימים בצורה אינטנסיבית כדי לבנות את החומה שתגן על העיר מפני צרי ישראל ויהודה.

18. נחמיה ד', י-יז:

"וַיְהִי מִן הַיּוֹם הַהוּא – חָצִי נִעְרִי עֲשִׂים בְּמִלְאָכָה, וְחָצִים מְחֻזְּקִים וְהַרְמָחִים הַמְּגִינִים וְהַקְּשָׁתוֹת וְהַשְּׂרִינִים וְהַשְּׂרִים אַחֲרֵי כָּל בַּיִת יְהוּדָה... וְאֲנַחְנוּ עֲשִׂים בְּמִלְאָכָה וְחָצִים מְחֻזְּקִים בְּרָמְחִים מְעֵלוֹת הַשְּׁחָר עַד צֵאת הַכּוֹכָבִים. גַּם בָּעֵת הַהִיא אֲמַרְתִּי לָעַם אִישׁ וְנִעְרוּ יָלִינוּ בְּתוֹךְ יְרוּשָׁלַם וְהָיוּ לָנוּ הַלְּיָלָה מִשְׁמֵר וְהָיוּ מִלְּאָכָה"

ואכן, אם במשך חמישים יום אדם לא יכול לעבד את שדותיו ולהביא אוכל הביתה, הוא נאלץ ללוות, ולקוות שגם לאחר שעת הזריעה יוכל להוציא מאדמתו ומנחלתו כדי אוכל-ביתו; ואם איננו מצליח, הוא נאלץ למכור את נכסיו ואת ילדיו או ללוות מהשלטון.

כאן נחמיה קם וזועק את זעקתו: לא ייתכן! לא ייתכן שיהודים טובים, שהתגייסו לטובת הכלל ולמען משימה לאומית ישלמו את המחיר שכל העם צריך לשלם! חייבים לשמוט את חובם. לא יעלה על הדעת שאדם שבנה את חומת ירושלים והגן עליה מפני אויבי העם יאבד את בשל כך.

נראה שממש ניתן ללמוד גם לפרשתנו: אחת לשבע שנים מתפנה העם מעבודת השדות, וניתן לגייסו לעבודות-המלך. במצב שבו איש תחת גפנו ותחת תאנתו, וכל אדם דואג לפרנסתו בעמל יומו הארוך, לא ניתן לנהל מדינה. אחת לשבע שנים מצווה התורה לחדול ממלאכת השדה,

"כל יושביה עליה"

הגמרא בערכין מצטטת ברייתא מעניינת.

21. ערכין לב"ב:

"משגלו שבט ראובן ושבט גד וחצי שבט המנשה בטלו יובלות שנאמר 'וקראתם דרוך בארץ לכל יושביה' - בזמן שכל יושביה עליה ולא בזמן שגלו מקצתן, יכול היו עליה והן מעורבין שבט בנימין ביהודה ושבט יהודה בבנימין יהא יובל נוהג תלמוד לומר 'לכל יושביה' - בזמן שיושביה כתיקונן ולא בזמן שהן מעורבין"

לפי הדעה המקובלת, הלכה זו של כל יושביה עליה "כתיקונן" מיוחדת ליובל. רוב המצוות האחרות הנוהגות רק בארץ ישראל תלויות בקדושת הארץ שנתקדשה על ידי הכיבוש והחילוק של יהושע.

לפי מי שסובר ש"קדושה ראשונה" (היינו הקדושה של יהושע) קידשה לשעתה ולא קידשה לעתיד לבוא (עיין חולין ז.), קדושה זו התבטלה כאשר נבוכדנצר כבש את ארץ ישראל. בניגוד לכך, דיני יובל נפסקו יותר ממאה שנה קודם לכן, כאשר האשורים הגלו את השבטים שקבלו נחלתם בעבר המזרחי. זאת, על אף שארץ ישראל עדיין עמדה בקדושתה.

כמו כן, לפי הרבה דעות ארץ ישראל שוב התקדשה בתקופת שיבת ציון בזמן עזרא (מה שמכונה "קדושה שנייה"). לעומת זאת, רוב הראשונים בדעה שלפי דין תורה, יובל לא נהג בתקופת בית שני, מאחר ולא התקיים בה דין "כל יושביה עליה" הדורש שכל שבט ושבט יושב בנחלתו.

ונשאלת השאלה: מהו פשר הלכה מיוחדת זו ביחס ליובל?

אפשר לטעון, ששאר מצוות התלויות בארץ ממוקדות בעיקר בפר החקלאי, ולכן הגורם הבלעדי לגביהן הוא קדושת האדמה. יובל, לעומת זאת, מורכב גם מהפר החקלאי וגם מהפר החברתי. מצד אחד, עבודה חקלאית אסורה ביובל כפי שהיא אסורה בשמיטה. מצד שני, ביובל כל העבדים העבריים משתחררים, וקרקעות שנמכרו חוזרות לבעליהן המקוריים. דיני יובל נותנים הזדמנות לאלו שעקב מצוקה כלכלית נאלצו למכור את נחלתם או אפילו את עצמם, לקבל בחזרה את מה שמכרו ולהשתקם.

נכון הדבר, שהגורם החברתי קיים באופן חלקי גם בשמיטה רגילה, במסגרת שמיטת כספים. וכן, אף בנוגע לשמיטת קרקע כתוב (שמות כ"ג, י"א):

"והשביעית תשמטנה ונטשתה ואכלו אביוני עמך"

אבל ביובל המרכיב החברתי מודגש יותר, ומסתבר שהוא חלק מהותי מהיובל. הפר החברתי אינו מושרש באדמה, כי אם באידיאל חברתי מוסרי שעם ישראל אמור לשאוף אליו.

השקפה זו ביחס לארץ היא נחלת כל התורה כולה. הברכות בפרשת בחוקותי מחולקות בצורה בולטת לשני סוגי ברכות: הן פותחות בברכות המתייחסות לארץ, ומסתיימות בברכות המתייחסות לאדם (חלוקה דומה מופיעה גם בקללות, אך שם הסדר הוא הפוך: הקללות המתייחסות לאדם מופיעות בהתחלה, ואחריהן - הקללות המתייחסות לארץ). התורה אף קובעת שאם עם ישראל יחטא - הארץ תקיא אותו כאשר קאה את הגוי אשר לפניו (ויקרא י"ח, כח). בדומה לכך, בזמן הגלות הארץ שובתת את השמיטות שלא שבתה כאשר ישראל ישבו בה (ויקרא כ"ו, לד-לה).

אנו רואים בצורה ברורה שיש לארץ סגולה מיוחדת, שאינה תלויה דווקא בעם היושב עליה. במובן מסויים, המצב הוא הפוך: אם העם לא מתאים לארץ - הארץ מקיאה אותו. הנימוק לכך מובא בתורה בלשון חריפה.

20. ויקרא כ"ה, כג:

"והארץ לא תמכר לצממת כי לי הארץ, כי גרים ותושבים אתם עמדי".

הארץ שייכת לקב"ה, ועם ישראל אינו אלא גר בארצו של ה'.

להתייחסות הכפולה - לאדם ולארץ - יש גם משמעויות הלכתיות. לפני כמה פרשיות למדנו שיש צרעת הפוגעת באדם וצרעת הפוגעת בקרקע (בבתיים), ואופן ההיטהרות משתי הצרעות הללו כמעט זהה. אף בפרשתנו: כפי שראינו, איסורי השמיטה מתייחסים לארץ, ואילו איסורי היובל מתייחסים לאדם. ובכל זאת - דיני השמיטה והיובל כמעט שווים, ואותם האיסורים החלים על האחד - חלים גם על השני, מזווית ראייה שונה.

החלוקה שהצענו בין השמיטה לבין היובל מסבירה את הדינים הנוהגים ביובל ולא בשמיטה: חזרת הקרקעות לבעליהן ושחרור העבדים. כפי שמסביר הרב מאיר שפיגלמן, איסור הזריעה ביובל נובע מקדושת השנה ביחס לאדם. לכן, גאולת הקרקעות ביובל אינה תולדה של קדושת הקרקע אלא תולדה של קדושת האדם. ואכן, הדבר מסתבר. שהרי לארץ אין זה משנה אם יושב עליה בעליה המקוריים או מישהו שקנה מהם את הקרקע. חיוב השבת הקרקעות לבעליהן המקוריים אינו יכול לנבוע מקדושת הארץ, אלא מדינים המתייחסים לאדם בלבד.¹

1 אופן הגאולה של בתי ערי חומה שונה מאופן הגאולה של שאר הקרקעות, שכן הם אינם נחשבים לחלק מהארץ (וכך יש להבין את דברי התורה - "ובתי החצרים אשר אין להם חומה סביב - על שדה הארץ יחשב"). לכן הרוצחים גולים לערי המקלט, שכן בערים אלו אין בעיה של "ולארץ לא יכופר בדם אשר שופך בה כי אם בדם שופך", שהרי הן אינן נחשבות לחלק מהארץ. הבחנה זו באה לידי ביטוי בהלכה הקובעת שכל ערי הלויים יכולות לתפקד כערי מקלט. גם שם יש קשר בין קדושת הארץ וקדושת האדם ולכן הגולה יושב בגלותו עד מות הכהן הגדול.

הרגישות המוסרית העומדת בתשתית לדיני היובל שייכת בכל זמן ובכל מקום. אבל, יובל ודיניו מחייבים את עם ישראל רק כאשר אפשר להגשים את החזון של יובל. בהיעדר כמה מהשבטים מארץ ישראל, העם אינו יכול לתפקד כיחידה אורגנית באופן מושלם, והחזון "וקראתם דרור לארץ לכל יושביה" – כאשר כל יושביה עליה, אינו בר השגה. בזמן שלא ניתן להשיג במלואו את הגורם החברתי מוסרי, יובל כמושג מורכב אינו בר הגשמה.

במילים פשוטות, בנוגע ליובל, אי אפשר לחייב את הגורם החקלאי במנותק מהמרכיב החברתי. לכן, יובל אינו נוהג כאשר אי אפשר לקיים "וקראתם דרור בארץ לכל יושביה".

למעלה הסברנו, ששמיטה היא המסגרת בה אפשר להגשים את הברית וברכותיה. אם נכון הדבר לגבי שמיטה, על אחת כמה וכמה הדבר נכון ביחס ליובל. הפסוקים בפרשת בהר (ויקרא כ"ה, י"ח-י"ט), המקבילים לברכות שבפרשת בחוקותי, נאמרו לגבי יובל. רק כאשר כל יושביה עליה, עם ישראל יכול לקיים את ייעודו באופן מושלם, על מנת שתתקיימו בו כל ברכות הברית.